

Моја сјећања на логор и Други свјетски рат у периоду 1941—1945. године

Вељко Марић

Сјећање

УДК 343.819.5(497.13):929Марић В.

COBISS.RS-ID 143172097

DOI 10.7251/TOP2511171M

Напомена уредништва: Свједочење из архиве Градског удружења бивших логораша Другог свјетског рата и њихових потомака Бања Лука објављујемо уз сагласност Добриле Кукољ, председнице Удружења

* * *

„Рођен сам 1934. године у селу Врбашка, од оца Николе и мајке Вукосаве, рођене Гончин, из села Совјак код Босанске Градишке. Због недостатка изворних матичних података, година рођења ми је вођена 1935. и 1934, за коју сам се определијелио по причању родбине као тачнију. Од рођења до 1941. године, друга половина године, живио сам у породици мога оца у родном селу. Спремали су ме да те јесени пођем у школу, с породичном намјером да ме школују за неку производну дјелатност мимо земљорадње. Томе сам се радовао, бити ћу неко и нешто што живот значи. Све то пада у воду једног августовског дана 1941. године, а то је мој први сусрет са ратом, злодјелима и смрти што је донио Други свјетски рат. Тога дана – лијеп сунчан дан, пролази група наоружаних војника – прва новообучена јединица усташа из Босанске Градишке – и одлази поред моје куће у правцу села Брдо Милошево и Совјак. Обадва ова села су настајена блиским комшијама и најближим рођацима – стриче-

ви и рођена браћа моје мајке Гончини из Совјака. Пред сумрак се усташка јединица враћа за Градишку, а за њима јаук и ужаси. Поубијали су све мушкарце из Брда Милошевог и Совјака, од 20 до 40 година старости, међу њима најстарији Илија Гончин, рођени стриц моје мајке, коју је он као малу отхранио, и најмлађи, 18-годишњак, његов син Благоја. У то вријеме, вријеме дизања устанка на Козари, Нијемци и усташе су истурили предстраже, веће или мање јачине, у сва села према Козари, па тако и моје село Врбашка, гдје се налазила школа у коју сам требао поћи, а тај простор доминирао је раскрсницом цеста од Градишке према Подградцима, једним краком, и другим према Дубици, односно према селу Орахова, којом су доминирале усташе. Поучени нечовјечним чином домаћих издајника у претходном масакру, окупљају се људи, нападају утврђења на школи и мосту звани Петнаести - јесен 1941. године. Тада престаје живот сељака неколико села из тог краја, а и мој у родним кућама. Престаје се јести своја кукуруза и пити млијеко од своје краве, иде се у кућу рођака и комшија према Козари. Тако моја породица, жене и дјеца одлазимо, бјежимо у мајчин род, гдје су мушкарци побијени па се здружи туга са невољом. Одраслији мушкарци одоше на положај, како се то тада звало, чувати нејач у Козари даноноћно, тако цијелу зиму 1941. на 1942. годину. Долази прољеће 1942. године, сваког дана све дрскије наваљују и нападају домаћи изроди вођени петоколоницима, на поткозарска села, пале, пљачкају, убијају све живо што се миче пред њима. Горе куће, штале, шупе, алатке за пољопривреду, све што служи за одржавање живота. Топови са зидина Старе Градишке свакодневно испаљују плотуне граната по положајима које држе одрасли мушкарци и снажније дјевојке, углавном по селима у границама домета. Врбашка, Бистрица, Јелићи и Требовљани, и мушко и женско, брани Козару, брани своју породицу, а заузврат јој непријатељ шаље Трећу офанзиву. Траје борба 40 дана и 40 ноћи, у то вријеме домаћин, муж, брат и сваки житељ Поткозарја на положају животом брани родно огњиште, своју Козару, а иза леђа домаћица, супруга, рађа потомка. Тако је моја мајка у мају 1942. године родила мог млађег брата у потоку Писарић у Совјаку. Издаде снага малобројне браниоце па нас непријатељ право из Козаре претјера преко Саве у сабирне логоре, односно цио тај дио Поткозарја некадашњег Градишког среза на пољане код Старе Градишке, простор који заузимају двије

ријеке, Велики и Мали Струг, пољана звана Сићарница. Из авиона су бацани леци по Козари при крају Треће офанзиве да се народ спреми и пређе преко Саве за пар дана док окупатор не пречисти Козару од партизана. Све је била подла лаж а цаба нам је било такво сазнање кад су нам иза леђа три непријатељска строја, задњи пљачкаши који су побили и опљачкали на шта су наишли, све са врха Козаре до моста званог Петнаести. Тако сам и ја са дијелом најуже породице смјештен на Сићарнице, на саму обалу Великог Струга. На пољима Сићарнице уз ријеку Стругови код Старе Градишке у ствари је, по мојој визуелној процјени, а и хиљадама доказа судбина људи и породица које су ту прошле, био сабирни логор за разврставање житеља Козаре по начину на који ће бити ликвидирани до посљедњег. Та селекција је вршена од пада Козаре почетком јула 1942. до краја септембра –почетак октобра 1942. године. Прва селекција је извршена одмах по доласку на Сићарницу тако што су све мушкарце, а и млађе јаке, здраве жене способне за рад, одвојили и отјерали у Њемачку као заробљене партизане интернирце на присилни рад. Међу њима је одведен и мој отац Никола. Од дана када је отац одвојен од нас, јула 1942. године, до краја рата, односно до септембра 1945. године, нисмо ништа знали о њему, а тада су се враћали посљедњи интернирци и отац се са њима вратио сав изнурен, сломљен и болестан. Био је у радном логору цијело вријеме од избјеглиштва у Козару када је дигнут устанак па до краја 1945. године. Моја породица и ја нисмо имали куће ни крова над главом, нити свог извора хране, све нам је било спаљено, опљачкано и уништено и воћке сасјечене, све до посљедњег кокошињаца сачињеног од плетеног прућа. Из сабирног логора на Сићарницама народ је одвођен и уништаван на разноразне начине – једни су интернирани на присилни рад у Њемачку, старији болеснији су убијани углавном изнад Ускока – мјесто на Сави више Старе Градишке, сада се зове Горњи Варош, дјеца су одвајана и слата у дјечије логоре, познати Сисак, Јастребарско, Ријека итд. Један дио мушке дјеце старије од 14 година су премјештени у један дио јасеновачког логора гдје су многи стрељани, а један број њих су прије црвеног пробоја ослободили банијски партизани и одвели на Банију, од којих су јачи отишли у партизане, а слабији остали прикривени код неких породица. Од стрељаних познавао сам Стојаковић Остоју – рођени брат моје супруге Невенке, од оних који су ослобо-

дили банијски партизани и одвели са собом добро сам познавао Вељић Михајла из Подградаца. По завршетку рата био је официр ЈНА, пензионисан као активни пуковник ЈНА, прикупио много података о дједи Козаре. Публициста Марино Зурл је за свој рад за 'проналажење ваших најмилијих', тако се звала рубрика у Арени, добио од логораша дјеце градишког Поткозарја викендицу под Козаром у Подградцима, гдје је подигнут споменик 'Рањена птица', а на улазу у Градишку из правца Козаре подигнута је осмогодишња школа 'Дјеца Козаре'. Сабирни логор на Сићарницама је убрзо растурен јер је то пољана коју плави ријека Сава и Стругови па је постојала опасност да хиљаде дјеце, жена и старца погуши вода, а у исто вријеме не може да однесе лешеве. Из наведених разлога у септембру и октобру 1942. године логор је растурен, проширена је пропаганда преко усташа да се може вратити народ на Козару, неки покушаји су успјели, а многи су повратници поклани, везани једни за друге жицом и пуштени низ Саву са транспортом: 'Конвој за Србију'. Овај чин је назван повратнички логор са Стругова. Овај поступак непријатеља није могао убрзано ријешити проблем растурања логора, па се приступило одузимању мале дјеце од мајки, при чему су многе мајке стрељане јер нису дале дјецу, а дјеца су одведена преко Врбовљана, Млаке и Јабланца у дјечије логоре, познате Сисак, Јастребарско и Ријека и остале, гдје су многи помрли од глади и заразе у прљавштини и биједи. У школском дому у Сиску била је смјештена моја супруга Невенка са старијом сестром и братом. Спасени су од стране хрватског становништва, а најмлађи им брат Мирко Стојаковић у истом том логору је умро од глади и изнурености, био је сувише млад да би те страхоте преживио. Посљедњи дио логора је у критичном моменту растурен по селима на Псуњу, од Окучана лијево према Пакрацу, а десно према Славонској Пожеги. Моја породица је у томе ходу стигла до Голеша и Бијеле стијене под Псуњом, касна јесен, пада ситна хладна киша, не знамо гдје смо ни куда ћемо. Један старац Ћорђо Павић и његова супруга Драгиња помагали су мами и стрини око нас дјеце. Ја најстарији, 6-7 година, петоро нас је, а мој брат Милан, најмлађи, ни годину дана, рођен у збјегу у Козари, одлучили да бјежимо њима у правцу Саве, тамо је Козара. Лутали смо по кукурузима необраним све до близу села Гређани. Ту су нас открили неки становници Гређана, довели нас у село и сакрили у једну кућу новонаправљену, а неусељену. Кућа

једнога од браће Богичевића, нису нас смјели држати несакривене јер су све породице имале на вратима кућне листе са именима и животної доби који ту станују. Моја стрина Магдалена је била Пољакиња, њена мајка Ана, три сестре и очух Рафајло Рак (болестан човјек) живјели су у Поткозарју, село Чатрња. Некако је ухваћена веза и јављено гдје смо. На неки начин је стринин очух добио пропусницу да из Славоније преведе кћерку са дјецом, а њена сестра по мајци Ангелина је добила пропусницу да преведе сестру са дјецом, дошли су по нас у Гређане и све нас повели. Зна се правило и налог је био да се појавимо у команду града, а онда добијемо исправе или транспорт, конвој за Србију. По савјету старијих Пољака домаћина, скривали су нас до краја рата пребацујући тамо-амо по шталама и кућама. Стрина је остала код мајке са својом кћерком, гдје смо се и често скривали, а остало већином код породица Виседецки и Павликовски, највише код Мартина и Розалије Павликовски. Тако ја и моја породица у Другом свјетском рату без игдје ишта проведосмо 4,5 година живота по логорским пољима и туђим шталама, али преживисмо“¹.

The Testimony of Veljko Marić

Veljko Marić, from the village Vrbaška near Gradiška testifies about the Kozara Offensive. He stayed in concentration camp Sićarnica, after that in a Slavonian village Goleš, Bijeje stijene and Gređani. He returned home in the fall of 1945.

1 Збирка ЈУСП Доња Градина, рег. 1/24, фасц. 1, док. 5